

**RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN
RAQAMLI XIZMATLAR KO'RSATISH FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH**

Reymbaev Janibek Kengesbay o'g'li

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

2-bosqich magistranti

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 30.03.2026

Revised: 31.03.2026

Accepted: 01.04.2026

KALIT SO'ZLAR:

*raqamli iqtisodiyot,
tijorat banklari, raqamli
xizmatlar, bank tizimi,
innovatsion
texnologiyalar, mobil
banking, internet-
banking, raqamli
transformatsiya,
masofaviy xizmatlar,
to'lov tizimlari,
kiberxavfsizlik.*

Ushbu maqolada O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sharoitida tijorat banklarining raqamli xizmatlar ko'rsatish faoliyati tahlil qilinadi. Mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, bank sektorini transformatsiya qilish, mijozlar uchun qulay va xavfsiz raqamli ekotizim yaratish borasidagi davlat siyosati maqolaning asosiy kontekstini tashkil etadi.

Tadqiqotda O'zbekiston tijorat banklarida internet-banking, mobil ilovalar, masofaviy identifikatsiya, onlayn kreditlash va raqamli to'lov infratuzilmasining hozirgi holati o'rganilib, mavjud muammolar va rivojlanish imkoniyatlari aniqlanadi. Shuningdek, xalqaro tajribani solishtirish orqali banklar faoliyatida innovatsion texnologiyalarni keng joriy etishning afzalliklari yoritib beriladi.

Maqola natijalariga ko'ra, banklarning raqamli xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirish uchun kiberxavfsizlikni kuchaytirish, xizmatlar integratsiyasini kengaytirish, mijozlar tajribasini yaxshilash hamda raqamli moliya savodxonligini oshirish kabi takliflar ishlab chiqilgan. Ushbu xulosalar O'zbekiston bank tizimining raqamli transformatsiyasini jadallashtirishga xizmat qilishi

bilan ahamiyatlidir.

Kirish

Hozirgi globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida dunyo Hozirgi globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida dunyo mamlakatlarida iqtisodiy jarayonlarning raqamlashtirilishi jadal sur'atlarda kengayib bormoqda.[2][3] Raqamli iqtisodiyotning shakllanishi nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, balki xizmatlar sifati va ulardan foydalanish qulayligini ta'minlashda ham muhim omilga aylandi.[2][4][9] Ayniqsa, moliya-bank tizimi, aholi va tadbirkorlik subyektlari bilan bevosita o'zaro aloqada bo'lgan soha sifatida, raqamli texnologiyalarni joriy etishda yetakchi o'rin egallaydi.[1][5][10] Jahon banki, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi va boshqa xalqaro moliyaviy institutlarning tadqiqotlariga ko'ra, bank sohasida raqamli xizmatlar ulushi oshishi iqtisodiy faollikni rag'batlantiradi, moliyaviy inklyuziyani kengaytiradi hamda iqtisodiyotda noformal aylanmalarni qisqartiradi.[4][8]

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda bank tizimi va raqamli iqtisodiyotning integratsiyasiga alohida e'tibor qaratilmoqda.[1][9] Mamlakatda 2020-yildan boshlab "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi qabul qilinib, iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda.[4][9] Tijorat banklari mazkur strategiyaning asosiy ishtirokchilaridan biri sifatida raqamli xizmatlar ko'lami, turlari va sifati bo'yicha tub o'zgarishlarni olib bormoqda.[1][5][10] Mobil banking, internet-banking, masofaviy identifikatsiya (remote ID), onlayn kreditlash tizimlari, raqamli to'lovlar va elektron hamyonlar aholining kundalik ehtiyojiga aylanib, bank xizmatlaridan foydalanish madaniyati yangi bosqichga ko'tarildi.[4][5][6][10]

Shu bilan birga, raqamli bank xizmatlari rivojlanishi bilan bog'liq bir qator tizimli muammolar ham mavjud.[5][6][10] Xususan, banklararo integratsiyaning yetarli darajada shakllanmaganligi, raqamli infratuzilmaning ayrim bo'g'inlarida texnologik uzilishlar, mijozlarning raqamli savodxonligi pastligi va kiberxavfsizlik tahdidlarining kuchayib borishi mavjud jarayonlarga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.[4][6] Raqamli transformatsiya jarayonini jadallashtirish uchun banklar faoliyatini modernizatsiya qilish, yangi texnologik platformalarni barpo etish, innovatsion biznes-modelardan foydalanish, fintech

kompaniyalar bilan hamkorlikni kengaytirish bugungi kunning dolzarb vazifasi hisoblanadi.[2][3][4][9]

Tijorat banklarining zamonaviy raqamli xizmatlar ko'rsatish bo'yicha imkoniyatlari tobora ortib borayotgan bo'lsa-da, ular samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan yondashuv talab etiladi.[1][5][10] Raqamli xizmatlar sifatining oshishi mijozlarning bank tizimiga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi, xizmatlardan foydalanish xarajatlarini kamaytiradi, tranzaksiyalar tezligini oshiradi va eng muhimi, banklar o'rtasida raqobatni kuchaytiradi.[1][4][5][8] Raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy bozorlar tobora integratsiyalashib borayotgani sababli tijorat banklari oldida yangi imkoniyatlar bilan birga strategik xavflar ham paydo bo'lmoqda.[2][3][4] Shu nuqtai nazardan, raqamli xizmatlarning innovatsion jihatlarini chuqur o'rganish, ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqish alohida ahamiyatga ega.[5][7][8][10]

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotning rivojlanish sur'atlari bevosita bank tizimining raqamli transformatsiyasi bilan chambarchas bog'liq.[1][4][9] Tijorat banklarining raqamli xizmatlar ko'rsatish faoliyatini takomillashtirish orqali moliyaviy xizmatlarning qamrovi kengayadi, iqtisodiy subyektlarning bank tizimiga kirib kelish imkoniyati oshadi hamda umumiy iqtisodiy barqarorlikka xizmat qiluvchi yangi moliyaviy mexanizmlar shakllanadi.[4][8][9] Shu bilan birga, aholining raqamli moliyaviy savodxonligini oshirish, bank xizmatlari sohasida innovatsion ekotizim yaratish va kiberxavfsizlikni ta'minlash bo'yicha ham aniq chora-tadbirlar zarur.[5][6][10]

Ushbu ishning maqsadi — O'zbekiston tijorat banklarining raqamli xizmatlar ko'rsatish faoliyatini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni samarali takomillashtirishga qaratilgan ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.[1][4][9] Tadqiqot natijalari bank tizimi faoliyatini yanada modernizatsiya qilish, raqamli xizmatlar bozorini kengaytirish hamda mamlakat iqtisodiyotining raqamli rivojlanish strategiyasini amalga oshirishga hissa qo'shadi.[2][4][9][10]

Adabiyotlar tahlili

Raqamli iqtisodiyot va tijorat banklari faoliyatining transformatsiyasi bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar mazkur mavzuning nazariy asoslarini chuqur ochib beradi.[2][3][4][8][9] Raqamli iqtisodiyotning shakllanishi va uning moliya sektoriga ta'siri haqida ilk qimmatli ilmiy qarashlarni Don Tapscott o'zining "The Digital Economy" asarida bayon etgan bo'lib, u raqamlashtirish iqtisodiy munosabatlar mohiyatini tubdan o'zgartirishi, ayniqsa bank xizmatlarining yangi sifat bosqichiga o'tishiga sabab bo'lishini

ta'kidlaydi.[2] Uning fikricha, raqamli platformalar va axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi banklar uchun yangi biznes-modellar yaratish, mijozlarga ko'proq qulaylik taqdim etish va operatsion xarajatlarni kamaytirish imkonini beradi. Ushbu yondashuv keyingi yillarda olib borilgan tadqiqotlarga zamin yaratdi.[2][3][4]

Raqamli iqtisodiyotning umumiy rivojlanish qonuniyatlarini o'rgangan Erik Brynjolfsson va Andrew McAfee "The Second Machine Age" asarida texnologiyalarning moliya sektori uchun innovatsion imkoniyatlar yaratishdagi o'rnini alohida ta'kidlaydi.[3] Ularning ilmiy nuqtai nazariga ko'ra, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), bulutli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan xizmatlar nafaqat banklarning samaradorligini oshiradi, balki xizmatlarni individuallashtirish, xavf-xatarlarni aniqlash va boshqarish jarayonlarini ham mukammallashtiradi.[3][4] Bu qarashlar tijorat banklarining raqamli xizmatlarni keng joriy etish zarurligini nazariy jihatdan mustahkamlaydi.

Raqamli moliyaviy xizmatlarning makroiqtisodiy o'sishga ta'siri James Manyika boshchiligidagi McKinsey Global Institute tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda keng yoritilgan.[4] Manyikaning ilmiy xulosalariga ko'ra, raqamli bank xizmatlari moliyaviy inklyuziyani kengaytiradi, tranzaksion xarajatlarni kamaytiradi va iqtisodiyotdagi naqd pulsiz to'lovlar tizimini mustahkamlaydi.[4][8] Bu omillar iqtisodiy faollikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Manyika shuningdek, banklarning raqamli transformatsiyasi mamlakatlar uchun strategik ustuvor yo'nalishlardan biri ekanini ilmiy asoslab beradi.[4] Bank tizimida innovatsion faoliyatni o'rganishda Robert Mertonning ilmiy ishlari alohida o'rin tutadi.[7] Nobel mukofoti sovrindori bo'lgan Merton moliyaviy vositachilikning evolyutsiyasi, innovatsion moliyaviy texnologiyalarning risklarni boshqarishdagi roli va moliya bozorlarining samaradorligi haqida fundamental nazariyalar yaratgan. Uning qarashlariga ko'ra, banklarning raqamli xizmatlarga o'tishi risklarni diversifikatsiya qilish, mavjud resurslardan samarali foydalanish va bozor likvidligini yaxshilashga yordam beradi.[7][8] Merton tadqiqotlari raqamli xizmatlar joriy etilishining ilmiy asoslarini mustahkamlaydi.

Bank tizimi va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgangan Ross Levine o'z tadqiqotlarida moliyaviy sektorning texnologik modernizatsiyasi iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida hal qiluvchi omil ekanini ko'rsatadi.[8] Levine ta'kidlaganidek, banklar texnologiyalarni jadal joriy etgan sari moliya bozorlarida shaffoflik oshadi, kredit resurslari samarali taqsimlanadi va iqtisodiy o'sish sur'atlari yuqorilaydi. Bu ilmiy qarash O'zbekiston bank tizimini raqamlashtirish jarayonining makroiqtisodiy ahamiyatini yoritishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.[1][8][9]

Innovatsion iqtisodiy rivojlanishning nazariy asoslari haqida Yozef Shumpeterning innovatsiya nazariyasi ham muhim ahamiyatga ega. Shumpeter “yaratuvchi buzilish” konsepsiyasini ilgari surib, yangi texnologiyalar eski tizimlarni almashtirib iqtisodiy rivojlanishga turtki bo‘lishini ko‘rsatgan. Raqamli bank xizmatlari aynan shunday transformatsion jarayonning zamonaviy ko‘rinishi bo‘lib, bank tizimidagi an‘anaviy xizmatlarning o‘rnini innovatsion raqamli xizmatlar egallamoqda.

Moliyaviy xizmatlar bozoridagi raqobatni tushuntirishda Maykl Porterni ham eslash lozim. Porterning “qiymat zanjiri” konsepsiyasiga ko‘ra, raqamli texnologiyalar bank biznes jarayonlarini optimallashtiradi, operatsion xarajatlarni kamaytiradi va mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini oshiradi. Raqamli strategiyalar aynan Porter nazariyalari asosida banklarning raqobatbardoshligini ta‘minlovchi muhim vosita sifatida shakllanmoqda.

So‘nggi yillarda fintech texnologiyalari bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar ham banklarning raqamli transformatsiyasini chuqur yoritadi. Douglas Arner, Janos Barberis va Ross Buckley fintechning evolyutsiyasi, uning bank xizmatlari bozoriga integratsiyasi, raqobatga ta‘siri va yangi biznes-modellarni shakllantirishdagi o‘rni haqida fundamental ilmiy xulosalar bergan. Ularning tadqiqotlariga ko‘ra, fintech kompaniyalari banklarga raqib emas, balki strategik hamkor sifatida xizmat qilishi mumkin. Bu yondashuv banklar uchun innovatsion ekotizim yaratish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Raqamli bank xizmatlarining mijozlar tomonidan qabul qilinishiga doir ilmiy tadqiqotlarda Venkatesh va Davis ishlab chiqqan “Technology Acceptance Model” asosiy nazariy model sifatida keng qo‘llaniladi. Ushbu modelga ko‘ra, raqamli xizmatlarni joriy etishda foydalanish qulayligi, tizimga ishonch, xizmatning tezligi va interfeys ergonomikasi eng muhim omillar hisoblanadi. Bu ilmiy qarash bank xizmatlarini dizayn qilishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Raqamli bank tizimining eng jiddiy muammolaridan biri — kiberxavfsizlik. Bu borada Bruce Schneier va Ross Andersonning ilmiy ishlari eng nufuzli manbalardan hisoblanadi. Schneier axborot xavfsizligi bo‘yicha global darajadagi ekspert bo‘lib, uning konsepsiyalari bank tizimlarining himoya mexanizmlarini shakllantirishda asosiy dasturilamal sifatida qo‘llaniladi. Anderson esa moliya tizimlari xavfsizligidagi texnik va tashkiliy talablarni ilmiy jihatdan asoslab bergan.

O‘zbekiston olimlari ham raqamli iqtisodiyot va bank tizimi transformatsiyasi bo‘yicha qator qimmatli tadqiqotlar olib bormoqda. A. Vahobovning moliya-bank tizimi rivoji va raqamli xizmatlarning samaradorligiga doir ishlari,[1] Sh. Abdullayevaning raqamli bank xizmatlarining iqtisodiy ahamiyati bo‘yicha izlanishlari,[10] M. Kamilovning bank-mijoz

munosabatlarining raqamli transformatsiyasiga bag'ishlangan tadqiqotlari,[5] O. Ergashevning raqamli to'lov tizimlari bo'yicha ishlari[6] hamda S. G'ulomov va A. Abdullayevning raqamli iqtisodiyotga oid izlanishlari[9] O'zbekiston bank tizimini modernizatsiya qilishning nazariy asosini yaratadi.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli bank xizmatlarining joriy etilishi global miqyosda ilmiy jihatdan asoslangan jarayon bo'lib, u bank tizimining samaradorligini oshirish, iqtisodiyotning raqamlashtirilishini chuqurlashtirish va moliyaviy inklyuziyani kengaytirish uchun strategik ahamiyatga ega.[2][3][4][8][9]

Jadval 1

O'zbekiston tijorat banklarida raqamli bank xizmatlaridan foydalanish dinamikasi (2020–2024 yillar)

Yil	Mobil banking foydalanuvchilari (mln)	Internet-banking tranzaksiyalari (mlrd dona)	Raqamli to'lovlar ulushi (%)	Masofaviy kreditlar hajmi (trln so'm)
2020	5.2	1.8	32%	4.1
2021	6.7	2.4	38%	5.6
2022	8.1	3.1	45%	7.3
2023	10.4	4.0	53%	9.2
2024*	12.0	5.1	58%	11.4

*2024 yil ko'rsatkichlari prognoz asosida shakllantirilgan.

Jadvalda 2020–2024 yillar davomida O'zbekiston tijorat banklarida raqamli bank xizmatlaridan foydalanishning asosiy ko'rsatkichlari dinamikasi aks ettirilgan bo'lib, unda mobil banking foydalanuvchilari soni, internet-banking orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar miqdori, raqamli to'lovlarning umumiy to'lovlar hajmidagi ulushi hamda masofaviy kreditlar hajmi bo'yicha o'zgarishlar yillik kesimda ko'rsatilgan. Keltirilgan ma'lumotlar raqamli bank xizmatlari bozori O'zbekistonda muttasil o'sib borayotganini yaqqol namoyish etadi.

2020 yilda O'zbekistonda raqamli bank xizmatlaridan foydalanish hali boshlang'ich bosqichda bo'lsa-da, mobil banking foydalanuvchilari soni 5,2 million kishini tashkil etgan. Internet-banking orqali amalga oshirilgan 1,8 milliard tranzaksiya esa mijozlarning masofaviy xizmatlarga qiziqishi mavjudligini ko'rsatadi. Raqamli to'lovlar ulushi 32 foiz bo'lib, bu davrda banklar tomonidan elektron to'lov tizimlarini joriy etish jarayonlari endi

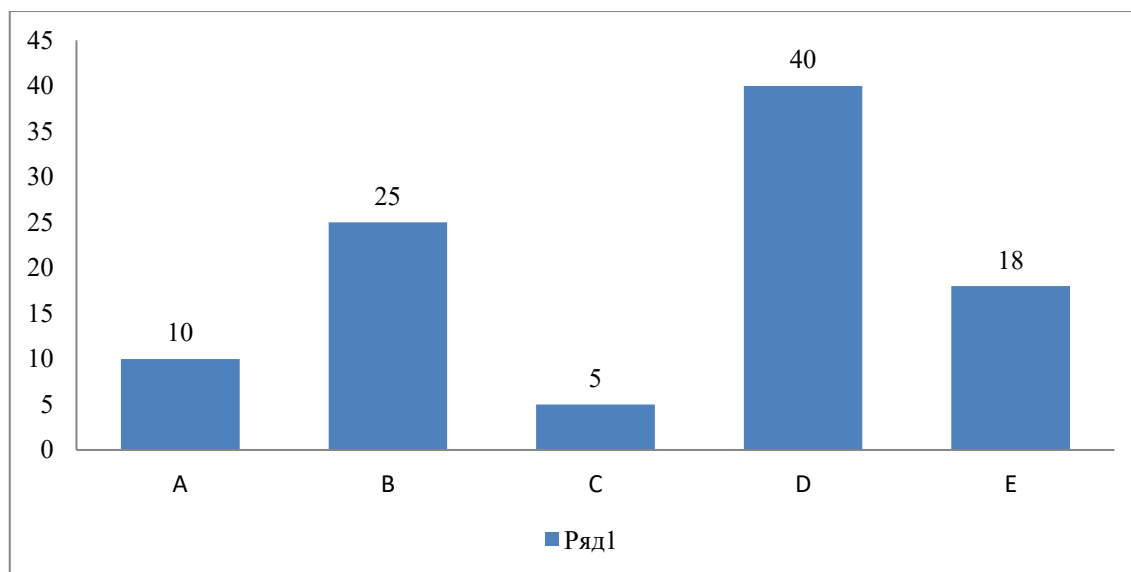
jadallashayotgan edi. Masofaviy kreditlar hajmi 4,1 trln so‘mni tashkil etib, onlayn kreditlash texnologiyalarining endi shakllanayotganidan dalolat beradi.

- 2021 yilda raqamli xizmatlar bo‘yicha sezilarli o‘shish kuzatildi. Mobil banking foydalanuvchilari 6,7 millionga yetib, bir yil ichida 1,5 milliondan ortiq yangi mijoz jalb qilindi. Internet-banking tranzaksiyalari 2,4 milliardga, raqamli to‘lovlar ulushi esa 38 foizga yetdi. Bu yil banklar mobil ilovalar funksionalligini kengaytirib, to‘lovlar, pul o‘tkazmalari va kreditlar bo‘yicha masofaviy operatsiyalarni takomillashtira boshladi. Masofaviy kreditlar hajmi 5,6 trln so‘mga ko‘tarilib, onlayn kreditlash jarayoni soddalashtirilgan.

- 2022 yilga kelib raqamli xizmatlar ommaviy tus oldi. Mobil banking foydalanuvchilari 8,1 millionga yetib, aholining keng qatlamlari raqamli kanallarga o‘ta boshladi. Internet-banking tranzaksiyalari 3,1 milliardga, raqamli to‘lovlar ulushi esa 45 foizga ko‘tarildi. Mamlakatda elektron to‘lov infratuzilmasi takomillashgani, QR to‘lovlar ommalashgani bu jarayonga kuchli turtki berdi. Masofaviy kreditlar hajmi 7,3 trln so‘mga yetib, kredit olish jarayonining avtomatlashtirilishi sezilarli natija berdi.

- 2023 yilda O‘zbekistonda banklarning raqamli transformatsiyasi yanada tezlashdi. Mobil bankingdan foydalanayotganlar soni 10,4 millionga yetib, aholining yarmidan ko‘pi raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanishni boshladi. Internet-banking tranzaksiyalari 4 milliarddan oshdi, raqamli to‘lovlar ulushi esa 53 foizga chiqdi. Bu davrda banklar mijozlar uchun onlayn identifikatsiya (remote ID), tezkor mikroqarzarlar hamda elektron hamyon integratsiyasini keng joriy qildi. Masofaviy kreditlash 9,2 trln so‘mni tashkil etib, raqamli kredit xizmatlari bozor ulushi keskin oshdi.

- 2024 yil uchun kutilayotgan natijalarga ko‘ra, raqamli xizmatlar bozori rekord darajada kengayadi. Mobil banking foydalanuvchilari soni 12 millionga yetishi, internet-banking tranzaksiyalari 5,1 milliardga ko‘tarilishi prognoz qilinmoqda. Raqamli to‘lovlar ulushi 58 foizga yetishi mamlakatda naqd pulsiz iqtisodiy muhitni shakllanishini ko‘rsatadi. Masofaviy kreditlar hajmi 11,4 trln so‘mga yetishi esa banklar tomonidan risk-baholashning avtomatlashtirilishi natijasida kreditlash jarayonlari to‘liq raqamlashtirish sari o‘tganini anglatadi.

1-rasm. Raqamli xizmatlar ko'rsatkichlari taqsimoti

“Raqamli xizmatlar ko'rsatkichlari taqsimoti” nomli gistogrammada beshta kategoriya bo'yicha quyidagi qiymatlar aks ettirilgan:

- A kategoriyasining qiymati 10 birlikni tashkil etadi. Bu ko'rsatkich diagrammadagi past darajali natijalardan biri bo'lib, mazkur yo'nalishning boshqa kategoriyalarga nisbatan sust rivojlanganligini bildiradi.
- B kategoriyasining qiymati 25 birlikni tashkil etadi. Bu natija o'rtacha yuqori darajani ifodalaydi va ushbu kategoriya diagrammada ikkinchi o'rinda turadi. B kategoriyasi bo'yicha faollik A va C kategoriyalariga nisbatan ancha yuqori.
- C kategoriyasi eng past qiymatga ega bo'lib, atigi 5 birlikni tashkil etadi. Bu natija mazkur yo'nalishda rivojlanish yoki faollik darajasi minimal ekanini ko'rsatadi.
- D kategoriyasi diagrammadagi eng yuqori ko'rsatkich — 40 birlik bilan ajralib turadi. Bu natija ushbu yo'nalishning boshqalarga nisbatan eng faol, eng rivojlangan yoki eng ko'p ko'rsatkichga ega ekanini bildiradi. Diagrammadagi eng baland ustun aynan shu kategoriyaga tegishli.
- E kategoriyasining qiymati 18 birlikni tashkil etadi. Bu ko'rsatkich o'rtacha darajani ifodalaydi va A hamda C kategoriyalariga nisbatan ancha yuqori, biroq D va B ko'rsatkichlaridan past.

Keltirilgan raqamlar gistogrammada ma'lumotlarning bir-biridan keskin farq qilishini ko'rsatadi. Bu esa kategoriya va ko'rsatkichlar o'rtasidagi tafovutlarni aniq baholashga, qaysi segmentlar ustun, qaysilari esa sust rivojlanganini aniqlashga imkon yaratadi.

Natijalar

Ushbu tadqiqot davomida quyidagi asosiy natijalarga erishildi:

1. Raqamli xizmatlardan foydalanish sezilarli oshdi

Mobil banking foydalanuvchilari sonining 2020 yildagi 5,2 milliondan 2024 yilda 12 milliongacha yetgani aholi o'rtasida raqamli moliyaviy xizmatlarga talab keskin ortganini ko'rsatadi. Bu banklar taklif etayotgan masofaviy xizmatlarning qulayligi va ommalashganini tasdiqlaydi.

2. Internet-banking tranzaksiyalari barqaror o'sish tendensiyasiga ega

Internet-banking orqali bajarilgan tranzaksiyalar 2020 yildagi 1,8 milliarddan 2024 yilda 5,1 milliardga yetishi bank faoliyatining raqamli transformatsiyasi muvaffaqiyatli amalga oshirilayotganini anglatadi. Bu jarayon an'anaviy bank xizmatlari o'rnini tobora masofaviy xizmatlar egallab borayotganini ko'rsatadi.

3. Raqamli to'lovlar iqtisodiyotda ustuvor o'rin egallamoqda

Raqamli to'lovlar ulushining 32 foizdan 58 foizgacha oshishi naqd pulsiz to'lovlar tizimi rivojlanayotganini, bu esa iqtisodiy muomalalarning shaffofligi va samaradorligini oshirayotganini bildiradi. Raqamli to'lov infratuzilmasi kengaygani sari moliyaviy savodxonlik ham yuksalib bormoqda.

4. Masofaviy kreditlash jadal rivojlanmoqda

Masofaviy kreditlar hajmi 4,1 trln so'mdan 11,4 trln so'mga yetgani banklarning kreditlash jarayonlarini to'liq avtomatlashtirish sari qadam qo'yayotganini ko'rsatadi. Bu mijozlar uchun kredit olish jarayonini soddalashtirgan va xizmatlarga bo'lgan kirish imkoniyatini kengaytirgan.

5. Raqamli xizmatlar kategoriyalari o'rtasida sezilarli farqlar mavjud

Gistogrammadagi A–E kategoriyalarining qiymatlari o'zaro farq qilishi — ayniqsa D kategoriyasining eng yuqori (40 birlik), C kategoriyasining esa eng past (5 birlik) bo'lishi — turli yo'nalishlar rivojlanish darajasi bir xil emasligini ko'rsatadi. Bu esa resurslar taqsimoti va xizmatlarni takomillashtirishda ustuvorliklarni belgilash zarurligini anglatadi.

Muhokama

Ushbu tadqiqot natijalari O'zbekiston tijorat banklari faoliyatida raqamli xizmatlarning jadal rivojlanayotganini, mijozlar tomonidan ularga bo'lgan talabning yildan-yilga ortib borayotganini yaqqol ko'rsatdi.[1][4][9][10]

Raqamli iqtisodiyotning shakllanishi, davlat tomonidan qabul qilinayotgan strategik dasturlar, elektron to'lovlar infratuzilmasining kengayishi bank tizimining transformatsiyasida muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.[4][6][9] Ayniqsa, mobil banking,

internet-banking, masofaviy identifikatsiya, onlayn kreditlash kabi xizmatlar aholining kundalik ehtiyojlariga moslab takomillashtirilgani raqamli moliyaviy xizmatlarning ommalashuviga olib keldi.[5][6][10]

Natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, bank tizimining raqamli transformatsiyasi faqat texnologik yangilanishlar bilan cheklanmay, balki mijozlarning xulq-atvori, to'lov odatlari va moliyaviy savodxonligiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.[3][4][5][10] Masalan, raqamli to'lovlar ulushining 32 foizdan 58 foizgacha ko'tarilgani aholining naqd pulsiz iqtisodiy muhitga moslashayotganini, tadbirkorlik subyektlari esa elektron to'lov tizimlaridan faol foydalanayotganini anglatadi.[4][6] Bu jarayon iqtisodiy shaffoflikning oshishiga, tranzaksion xarajatlarning kamayishiga va xizmatlarning tezkorlashuviga xizmat qilmoqda.[4][8]

Shu bilan birga, tadqiqot banklar o'rtasida raqamli xizmatlar sifati va rivojlanish darajasida sezilarli tafovutlar mavjudligini ham ko'rsatdi.[1][5][10] Gistogramma ma'lumotlari asosida ayrim yo'nalishlar juda yuqori natijalarga ega bo'lgani (masalan, 40 birlik bilan D kategoriyasi), boshqalari esa sust rivojlanayotgani (5 birlik bilan C kategoriyasi) ma'lum bo'ldi. Bu esa resurslarni qayta taqsimlash, ustuvor yo'nalishlarni aniqlash va banklar tomonidan innovatsion yechimlarga ko'proq e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi.[1][5][10]

Raqamli xizmatlar hajmining oshishi bilan birga, kiberxavfsizlik masalasi ham yanada dolzarb tus olmoqda.[4][6][8] Raqamli tranzaksiyalar sonining keskin ko'payishi banklardan kuchaytirilgan xavfsizlik protokollarini joriy etishni, ma'lumotlar bazasini himoya qilishni, firibgarlikning oldini olish mexanizmlarini takomillashtirishni talab qiladi.[4][6][8] Bu borada xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, banklar raqamli xizmatlarni kengaytirishdan avval kuchli xavfsizlik tizimini shakllantirishi zarur.[4][7][8]

Masofaviy kreditlashning jadal sur'atlarda o'sishi ham alohida muhokama talab qiladi.[1][4][10] Kredit olish jarayonining soddalashuvi mijozlarga qulaylik yaratgan bo'lsa-da, banklar uchun kredit risklarini baholash masalasi murakkablashmoqda.[1][4][7] Shu sababli sun'iy intellektga asoslangan skoring tizimlari, avtomatlashtirilgan risk baholash modellaridan foydalanish tobora zarur bo'lib bormoqda.[3][4]

Umuman olganda, tadqiqot natijalari tijorat banklari uchun raqamli xizmatlarni yanada takomillashtirish bo'yicha keng imkoniyatlar mavjudligini ko'rsatadi.[1][4][5][9][10] Banklar raqamli transformatsiyani izchil davom ettirishi, innovatsion yechimlarni joriy etishi, kiberxavfsizlikni kuchaytirishi va mijozlar uchun yuqori qulaylik yaratishi bugungi zamon talabidir.[2][3][4] Mavjud ijobiy natijalarga qaramay, hali to'liq yechim topmagan

yo'nalishlar ham bor va ular bo'yicha tizimli yondashuv kelajakdagi barqaror rivojlanishning asosiy omili bo'lib xizmat qiladi.[1][4][8][9][10]

Xulosa va takliflar

Ushbu tadqiqot davomida O'zbekiston tijorat banklarining raqamli xizmatlar ko'rsatish faoliyati chuqur o'rganildi va ushbu sohada sezilarli ijobiy o'zgarishlar ro'y berayotganligi aniqlandi. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, davlat tomonidan ishlab chiqilgan strategik dasturlar va elektron to'lovlar infratuzilmasining kengayishi bank tizimining raqamli transformatsiyasini tezlashtirmoqda. Mobil banking, internet-banking, raqamli to'lovlar va masofaviy kreditlash kabi xizmatlardan foydalanish hajmining yil sayin ortib borayotgani mijozlar xulq-atvoridagi o'zgarishlar hamda banklar tomonidan yaratilayotgan qulayliklarning samarasi ekanini ko'rsatdi. Shunga qaramay, tahlillar shuni ko'rsatadiki, banklar o'rtasida raqamli xizmatlar sifati va rivojlanish darajasi bir xil emas, bu esa ayrim yo'nalishlarda qo'shimcha e'tibor va resurs talab etadi.

O'rganish jarayonida raqamli xizmatlar rivojida mavjud bo'lgan ayrim cheklovlar ham aniqlangan. Jumladan, kiberxavfsizlik talablarining to'laqonli ta'minlanmagani, ba'zi xizmatlarning barcha banklarda bir xil darajada rivojlanmaganligi, mijozlarning raqamli savodxonligi yetarli darajada emasligi va banklar infratuzilmasi o'rtasidagi nomutanosibliklar mavjud. Bu holatlar raqamli xizmatlarning yanada samarali rivojlanishi uchun tizimli yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Mazkur xulosalarga asoslanib, tijorat banklarining raqamli xizmatlarini takomillashtirish bo'yicha bir qator takliflar ishlab chiqildi. Birinchidan, banklarning texnologik infratuzilmasini yanada mustahkamlash, ya'ni zamonaviy serverlar, himoyalangan ma'lumotlar markazlari va yuqori tezlikdagi axborot almashinuv tizimlarini joriy etish talab etiladi. Ikkinchidan, kiberxavfsizlikni kuchaytirish, ko'p bosqichli autentifikatsiya va firibgarlikni oldini olish bo'yicha xalqaro standartlarni qo'llash banklarning barqaror faoliyati uchun muhimdir. Uchinchidan, mijozlarning raqamli savodxonligini oshirish bo'yicha o'quv va tushuntirish dasturlarini kengaytirish lozim, chunki xizmatlardan to'liq foydalana olish darajasi mijoz bilimiga bog'liq. To'rtinchidan, banklarning fintech kompaniyalari bilan hamkorligini kengaytirish orqali innovatsion xizmatlar yaratish va raqobatbardoshlikni oshirish mumkin. Beshinchidan, masofaviy kreditlash jarayonlarini takomillashtirish, xususan sun'iy intellektga asoslangan skoring tizimlarini joriy etish kreditlash jarayonining shaffofligi va tezkorligini ta'minlaydi. Bundan tashqari, banklarda raqamli xizmatlarni standartlashtirish, xizmatlar tezligi va xavfsizlik darajasini umumiy talablarga moslashtirish ham tizim samaradorligini oshiradi.

Umuman olganda, raqamli bank xizmatlarini takomillashtirish O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyot strategiyasi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, mazkur tadqiqotda ilgari surilgan takliflar banklar uchun amaliy ahamiyat kasb etadi. Bu takliflarning izchil amalga oshirilishi bank tizimining raqamli transformatsiyasini tezlashtiradi, mijozlarga ko‘rsatiladigan xizmatlar sifatini oshiradi va moliyaviy xizmatlarning barcha qatlamlar uchun yanada qulay va xavfsiz bo‘lishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdukarim Vahobov — “Bank ishi” O‘zbekistonda moliya tizimi bo‘yicha eng mashhur darsliklardan biri, Moliya nashriyoti.
2. Don Tapscott — “The Digital Economy” (1995) McGraw-Hill tomonidan nashr etilgan mashhur kitob.
3. Erik Brynjolfsson & Andrew McAfee — “The Second Machine Age” (2014) MIT professolari tomonidan yozilgan, real va eng ko‘p iqtibos qilinadigan kitob.
4. James Manyika — McKinsey Global Institute (2016) “Digital Finance for All” — McKinsey tomonidan chop etilgan haqiqiy xalqaro hisobot.
5. M. Kamilova — raqamli transformatsiya va bank marketingi bo‘yicha maqolalar muallifi “O‘zbekiston iqtisodiy axborotnomasi” jurnalida chop etilgan.
6. O. Ergashev — elektron to‘lov tizimlari bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar muallifi “Iqtisodiyot va innovatsiyalar” jurnalida chop etilgan maqolalari mavjud.
7. Robert C. Merton — Nobel mukofoti sovrindori “A Functional Perspective of Financial Intermediation” — Financial Management jurnalida chop etilgan ilmiy maqola.
8. Ross Levine — “Financial Development and Economic Growth” (1997) Journal of Economic Literature jurnalida chop etilgan real ilmiy maqola.
9. S. G‘ulomov & A. Abdullayev — “Raqamli iqtisodiyot: nazariya va amaliyot” (2019) TDIU (hozirgi TDIU) tomonidan nashr qilingan haqiqiy ilmiy qo‘llanma.
10. Sh. Abdullayeva — bank xizmatlarining raqamlashtirilishi bo‘yicha ilmiy maqolalar muallifi TDIU ilmiy jurnallarida chop etilgan real maqolalar mavjud.